

656

سید مولانا
۵۸

حکومت اقبال
۴ جون ۱۹۳۳ء
لاہور

مُسَافِر

معنی

سیاحتِ چند روزہ افغانِستان

(اکتوبر ۳۳ء - ۶)

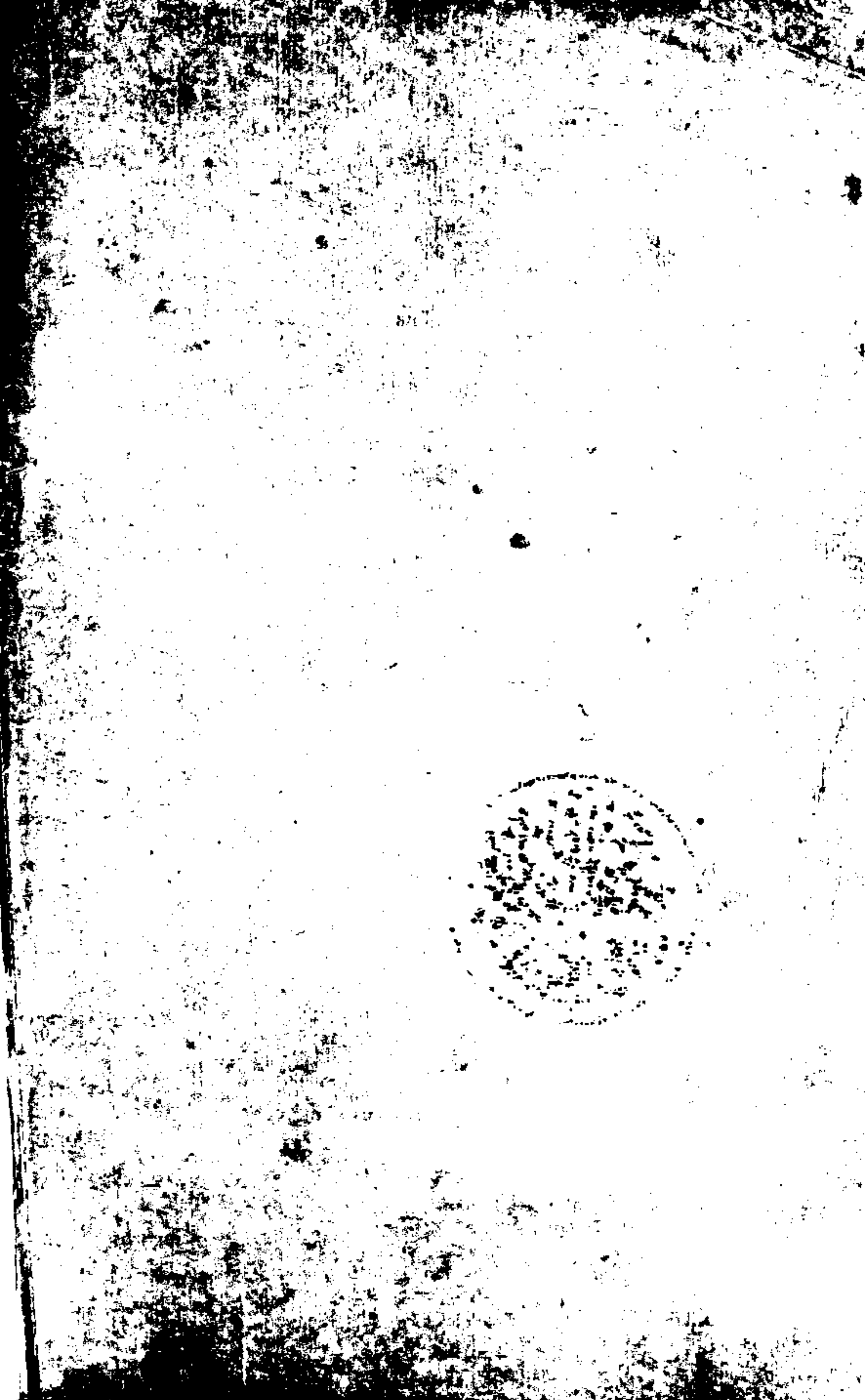
اقبال

۱۹۳۳ء

**Collection of Prof. Muhammad Iqbal Mujaddidi
Preserved in Punjab University Library.**

پروفیسر محمد اقبال مجددی کا مجموعہ
پنجاب یونیورسٹی لائبریری میں محفوظ شدہ

مسافر

معنی

سیاحتِ چندروزہ افغانستان

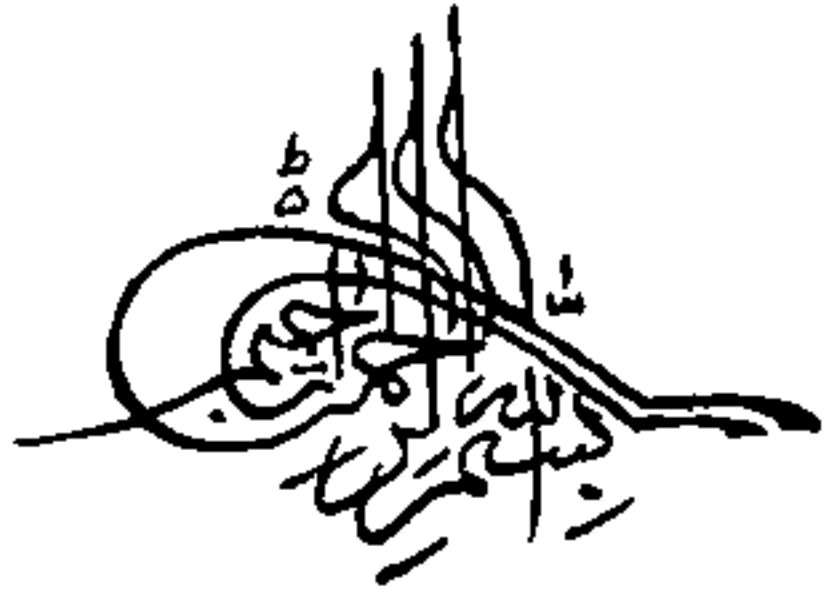
(اکتوبر ۳۳ء)

اقبال

۱۹۳۴ء

(کاپی رائٹ)

نادیرِ افعاسِ شہِ درویشِ خو
 رحمتِ حقِ بر روانِ پاکِ او
 کارِ مملکتِ محکم از تدبیرِ او
 حافظِ دینِ مہربینِ شمشیرِ او
 چون ابونور خود گداز اندر نماز
 ضربش ہنگامِ کینِ خارا گداز!
 عہدِ صدیقِ از جانش تازہ شد!
 عہدِ فاروقِ از جانش تازہ شد!

از غم دین در روش چوں لاله داغ
در شبِ خاور وجود او چسراغ!

در نگاہش مستی اربابِ ذوق
جو ہر جانبش سراپا جذب و شوق
خسروعی شمشیر و درویشی نگہ
ہر دو گوہر از محیطِ لاله!

فقر و شاہی وارداتِ مصطفیٰ است!
این تجلیہائے ذاتِ مصطفیٰ است!

این دو وقت از وجودِ مومن است
این قیام و آن سجودِ مومن است
فقر سوز و درد داغ و آرزوست
فقر را در خونِ تپیدنِ آبروست

فقرِ نادور آخند اندر خوں تپید
 آفریں بر فستِ آں مردِ شہید
 اے صبا اے رہ نورِ تیر گام
 در طوافِ مرقدش نرمکِ خرام
 شاہِ در خواب است پا آہستہ نہ
 غنچہ را آہستہ تر بکشاگرہ
 از حضورِ او مرا فرماں رسید
 آنکہ جانِ تازہ در خاکم دمید
 سو خستیم از گرمی آوازِ تو
 اے خوش آں قومے کہ داند رازِ تو
 از عنیم تو ملت ما آشناست
 می شناسیم این نواہا از کجاست!

اے بانعوش سحابِ ماچو برق
 روشن و تابندہ از نور تو شرق
 یک زماں در کوہسارِ ما درخش
 عشق را باز آں تب و تابے به بخش
 تا کجا در بند ما باشی اسیر
 تو کلیمی راہِ سینائے بگیر!

طے نمودم باغ و راغ و دشت و در
 چون صبا بگذشتم از کوہ و کمر
 خمیبر از مردانِ حق بیگانه نیست
 در دل او صد ہزار افسانہ است
 جاوہ کم دیدم از و بچیدہ تر
 یاوہ گرد و در حنم و حشیش نظر

سبزہ در دامن کہسار شش مجوسے
 از ضمیر شش بر نیاید رنگ بوسے
 سر زینے کبک اوشا ہیں مزاج
 آہوئے او گیرد از شیراں خراج!
 در فضائش جمرہ بازاں تیز چنگ
 لرزہ بر تن از نہیب شاں پلنگ!
 لیکن از بے مرکزی آشفندہ روز
 بے نظن ام و نامتسا م و نیم سوز!
 فریاد ازان غیبت در پرواز شاں
 از تدر واں لپت تر پرواز شاں!
 آہ قومے بے تب تاب حیات
 روزگار شش بے نصیب انوار و ات!

آں یکے اندر سجدہ میں در قیام
 کار و بارش چون صلواتِ بے امام!
 ریز ریز از سنگِ او مینائے او
 آہ! از امر و زبے فردائے او!

خطابِ اقوامِ سرحد

اے زخود پوشیدہ خود را با زیاب
 در سلمانی حرام است این حجاب!
 رمزدین مصطفیٰ دانی کہ چسبیت
 فاش دیدن خویش را شامش ہی است!
 چسبیت میں؟ در یافتن اسرارِ خویش
 زندگی مرگ است بے دیدارِ خویش

آن مسلمانے کہ بیتِ دلخوشی را

از جہانے برگزیتِ دلخوشی را

از ضمیر کائنات آگاہ اوست

تبیخ لا موجد الا الله اوست

در مکان و لامکان غوغائے او

نہ سپہ آوارہ در پہنائے او

تا دلش سترے ز اسرارِ خداست

حیف اگر از خویش تن نا آشناست

بندۂ حق و ارثِ پیغمبران

او بگنجد در جہانِ دیگران

تا جہانے دیگرے پیدا کند

ایں جہانِ کہنہ را بزمِ نند

زندہ مرد از غیر حق دارد و سرانغ

از خودی اندر وجود او چسبند!

پائے او محکم بر زم خیر و شر

ذکر او شمشیر و کرا و سپر

صبحش از بانگے کہ بر خیزد ز جاں

نے ز نور آفتابِ خاوراں!

فطرتِ او بے جہات اندر جہات

او حسیم و در طوفان کائنات

ذرة از گردِ ریش آفتاب

شاہد آمد بر عروج او کتاب

فطرتِ او را کشاد از ملت ہست

چشمِ او روشن سواد از ملت ہست!

اندکے گم شولہبتراں و خیر
بازے ناواں بخوشیش اندرنگر

درجہاں آوارہ بچیا رہ

و حدتے گم کردہ، صد پارہ!

بند غیر اللہ اندر پائے تست

و انعم از داغے کہ در سیمائے تست

خمیرِ سیل! از مکرِ پنهانی بترس

از ضیاعِ روحِ افغانی بترس!

ز آتشِ مردانِ حق می سوزمت

نکمت سے از پیرِ روم آموزمت

”رُزق از حق جو مجو از زید و عمر

مستی از حق جو مجو از بنگ و سنمر

گل محسّر گل را مخور گل را مجو
 زانکہ گل خوار است دائم ز رورو
 دل بچوتا جا وواں باشی جوان
 از تجسلی چہرہ ات چوں از خواں
 بندہ باش و بر زمین رو چوں سمند
 چوں جہنازہ نے کہ برگردن برندا
 شکوہ کم کن از سپہر لاجورد
 جز برگرد آفتاب خود نگرد
 از مستایم ذوق و شوق آگاہ شو
 ذرہ؟ صیادِ مہر و ماہ شو
 عالم موجود را اندازہ کن
 در جہاں خود را بلبت آوازہ کن

برگ و سازِ کائنات از وحدت بہت

اندریں عالمِ حیات از وحدت بہت

در گذر از رنگ و بو ہائے کہن

پاک شواہز آرزو ہائے کہن

ایں کہن سا ماں نیر زود باد و جو

نقش بند آرزوئے تازہ شو

زندگی بر آرزو دار و اساس

خولیش را از آرزوئے خود شناس

چشم و گوشش و ہوشش تیز از آرزو

مشتِ خاک کے لالہ خیز از آرزو

ہر کہ تخمِ آرزو در دل نہ کشت

پائمالی و گیہاں چوں سنگ و خشت!

آرزو سرمایہ سلطان و سیر
 آرزو جامِ ہبساں بینِ فقیر
 آب و گل را آرزو آدم کنند
 آرزو ما را از خود محسوم کنند
 چون شرار از خاکِ ما بر می جہد
 ذرہ را پہنائے گردوں می دہد!
 پور آذر کعبہ را تمسیر کرد
 از نگاہے خاک را اسیر کرد
 تو خودی اندر بدن تمسیر کن
 مشنتِ خاکِ خویش را اسیر کن

مسافر وارومی شو بہ شہر کابل حاضر مشو

بخصوصاً حضرت امیدؑ

شہر کابل! خطہ جنت نظیر

آب حیواں از رگ تماش گیب

چشم صائب از سوادش سر مرچیں

روشن و پائند باد آں سرزمین

در طلام شب سمن زارش نگر

بر بساط سبزہ می غلط سحر!

۵ مرزا صائب تبریزی در مدح کابل میگوید:-

«خوشا وقتی کہ چشم از سوادش سر مرچیں کرد»

آں دیارِ خوش سواد آں پاک بوم
 بادِ او خوشتر ز بادِ شام و روم
 آبِ او براق و خاشک تا بناک
 زندہ از موجِ نسیمش مردہ خاک

ء ناید اندر حرف و صوت اسرارِ او
 آفتِ اباں نفستہ در کہسارِ او
 ساکنانش سیرِ شیم و خوش گہر
 مثلِ تیغ از جوہرِ خود بے خبر
 قصرِ سلطانی کہ نامش دلکشاست
 زائران را گردِ اہش کہمیاست
 شاہ را دیدم در ان کاخ بلند
 پیشِ سلطانے فقیرے دردمند!

حُشِنِ اَوِ اِقْلِمِ دِلَسَارِ اَكْشُوْد
 رَسْمِ وَاِیْمِنِ مَلُوْكَ اَتَّخِبَانَهُ یُوْد
 مِنْ حَضُوْرِ اَنْ شَرِّ وَاَلَا اَكْمُر
 بِیْنُوْا مَرُوْسَ بَدْرٍ بَارِعِ عِشْرِ
 جَانْمِ اَز سُوْرِ كَلَامِشِ وِرْگَدِ اَز
 دَسْتِ اَوِ بُوَسِیْدِمِ اَز رَاوِ نِیَازِ
 پَاوِشَا بَیْ خُوْشِ كَلَامِ وِ سَاوَدِ پُوْشِشِ
 سَخْتِ كُوْشِ وِ نَرْمِ خُوْشِ وِ كَرْمِ جُوْشِشِ
 صَدَقِ وَاِخْلَاصِ اَز نِگَا هِشِشِ اَشْكَا
 دِیْنِ وِ دَوْلَتِ اَز وِ جُوْشِشِ اسْتُوَارِ
 خَاكِ وَاِز نُوْرِ یَاِیْ پَاكِیْنَزِهْ تَرِ
 اَز مَهْتَمِ فُقْرُوْشِ شَا هِیْ بَا خَمِرِ

درنگاہش روزگارِ مشرق و مغرب

حکمتِ اورازد دارِ مشرق و مغرب

شہرِ بابر کے چوں حکیمانِ نکتہ داناں

راز داناں مدوجہزیرِ امتاں

پہرہ ہا از طلعتِ معنی کشود

نکتہ ہائے ملک و دیں را دانمود

گفت از ایں آتش کہ داری در بدن

من ترا دانم عزیزِ خوشیستن

ہر کہ اورازد محبت رنگ و بوست

درنگاہم ہاشم و محمد و اوست

در حضورِ آن مسلمانِ کریم

ہدیہ آوردم ز تیرا ان عظیم

گفتم این سرمایہ اہل حق است
 در ضمیر او حیاتِ مطلق است

اندرو پراست دارا انتها است

جیدرا از نیرتے او خیر کشا است

نفسہ حرم بخون او وید

دانه دانه اشک از چشمش چکید

گفت ناورد در جہاں بے چارہ بود

از غم وین و وطن آوارہ بود

کوہ و دشت از اضطرابم بیخبر

از غمسان بے حسابم بیخبر

نالہ با بانگِ ہزار آہ میختم

اشک با جوئے ہزار آہ میختم

غیرت سے آنکھیں گراں نہ ہو
 تو پیش ہر باب را بر من کشود
 گفت گویے خسرو والا نژاد
 باز با من جذبہ سہرشارواد
 وقتِ عصر آمد صدائے لصلوات
 آن کہ مومن را کند پاک از جہات
 انتہائے عاشقتاں سوز و گداز
 کہ دم اندر اقتدائے او نماز
 راز ہائے آن قیام و آن سجود
 جز بہ بزمِ محسراں نتوان کشود!

بر هزار شہنشاہ با بر خلد آشیانی

بیا کہ سازِ فرنگ از نو ابر افتاد است
 درونِ پرودہ او نغمہ نصیبت فریاد است!
 زمانہ کہنہ بتان را ہزار بار آہ است
 من از حرم نگذشتم کہ بچینہ بنیاد است
 در شسِ ملتِ عثمانیاں دوبارہ بلبند
 چہ گوئمت کہ بہ تیموریان چہ افتاد است!
 خوشا نصیب کہ خاکِ تو آرمید اینجا
 کہ این زمین ز طلسمِ فرنگ آزاد است!
 ہزار مرتبہ کابل نکو تر از دہلی است
 کہ آن عجزہ عروس ہزار داماد است!

درون ویدہ نگہ دارم اشکِ خونیں را
 کہ من فقیرم و این دولتِ خداوادوست
 اگرچہ پیرِ حرم و رولاً اللہ دارو
 کجا نگاہ کہ بر بندہ تر ز پولادوست

سفر بہ غزنی و زیارتِ مزارِ حکیم سنائی

از نواز شہانے سلطان شہید
 صبح و شام صبح و شام روزِ عید
 نکتہ سنج خاوراں مہندی فقیر
 مہمانِ خسرو کیواں سریر
 تاز شہرِ خسروی کردم سفر
 شد سفر بر من سبک تر از حضر

سینہ بکشا دم آں بائے کہ پار
لالہ رست از فیض او در کوہ سار

آہ! غزنی آن حکیم علم و فن
مغزدار شیر مردان کهن
دولت محمور را زیبا عروس

از حنا بندان او دانائے طلوس
خفته در خاکش حکیم غزنوی
از نوائے او دل مردان قوی

آن حکیم غیب آن صاحب مقام
تزلزل جوشش رومی از ذکرش تمام

من زُپیدا او ز پنہان در سرور
ہر دورا سرمایہ از فوق حضور

او نقاب از چہرہ ایمان کشود
 و نکر من گفتدیر مومن وانمود
 ہر دور از حکمت قرآن سبق
 او ز حق گوید من از مردان حق
 و رضائے مرتد او سوختم
 تا مستارع نالہ اند و ختم
 گفتم اے بنیدہ اسرار جاں
 بر تو روشن این جہان و آن جہاں
 عصیر ما و ارفقہ آب و گل است
 اہل حق را مشکل اندر مشکل است
 مومن از افرنگیان بد آنچہ دید
 فتنہ ہا اندر حرم آمد پدید

تا نگاہِ او ادب از دل نخورد
 چشمِ او را جلوۂ افزنگ برود
 اے حکیمِ غیبِ امامِ عارفان
 پیمتہ از فیضِ تو خامِ عارفان
 آنچه اندر پرودۂ غیب است گوئے
 بوکہ آبِ رفتہ باز آید بجوئے

روح حکیم سنائی از بهشت ہیں

جواب می ہد

رازوانِ خمیہ و شکر شتم ز فقر
 زندہ و صاحبِ نظر شتم ز فقر

یعنی آن فقرے کے دائرہ راہ را

بیسند از نور خودی اللہ را

اندرونِ خویش جوید لایالہ

در تہِ شمشیر گوید لایالہ

فکرِ جاں کن چوں زناں بر تن متن

بہچو مرداں گوے در میدانِ فگن

سلطنت اندر جہانِ آب و گل

قیمتِ او قطعاً از خونِ دل

مومنناں زیرِ سپہرِ لاجورد

زندہ از عشق اندونے از خوابِ خورد

می ندانی عشقِ مستی از کجاست؟

این شعاعِ آفتابِ مصطفیٰ است

زندہ تا سوزِ او در جانِ تست
 این نگہ دارندہ ایمانِ تست
 باخبر شو از رموزِ آب و گل
 پس بزن بر آب و گلِ کسیرِ دل
 دل زدیں سرِ چشمہ ہر قوتِ است
 دین ہمہ از معجزاتِ صحبتِ است
 دین مجو اندر کتبِ اے بنجیبر
 علم و حکمت از کتبِ دین از لفظِ سر
 بو علی دہندہ آب و گلِ است
 بیخبر از خستگیاں دلِ است
 نیش و نوشِ بو علی سینا بہل
 چارہ سازِ یہاں دل از اہلِ دل

مصطفیٰ بکراست و موج او بلند

نیز و این دریا بجوئے خویش بند

مڈتے بر سائش پھیلیدہ

لطمہ ہائے موج او نا دیدہ!

یک زمان خود را بدریا درنگن

تا روان رفتہ باز آید بہ تن

اے مسلمان بند براہِ حق مرو

تا امید از رحمتِ عامے مشو

پروہ بگذار آشکارائی گزیریں

تا بہ لرزد از سجود تو زمین

دوش دیدم فطرتِ بنیاب را

روح آں ہنگامہ اسباب را

چشم او بر زشت و خوب کائنات
 در نگاہ او عنیب کائنات
 دست او با آب و خاک اندر ستیز
 آں بہم پیوستہ و این ریڑ پیز
 گفتنش در جستجوی کبیتی؟
 در تلاش تار و پوسے رکیتی؟
 گفت از حکم خدائے ذوالمنن
 آدمے نو سازم از خاک کہن!
 مشت خاکے را بصد رنگ آزمود
 پے پے تابید و سنجید و فرود
 آخر اورا آب و رنگ لالہ داد
 لالہ اندر ضمیر او نہاد

باش تا بینی بہارِ دیگرے

از بہارِ پاستاں رنگیں ترے

ہر زمان تذبذبِ ہاوار و رقیب

تا نگیری از بہارِ خود نصیب

بر درونِ شاخِ گل دارم نظر

غنچہ ہا را دیدہ ام اندر سفر!

لالہ را در وادی و کوہ و دمن

از دیدن باز نتوان داشتن

بشنود مرے کہ صاحبِ جستجو بہت

نغمہ را کوہِ سنوزا اندر گلو بہت!

بر مزارِ سلطان محمود علیہ الرحمۃ

خیز و از دل نالہ ہا بے اختیار
 آہ! آں شہرے کہ انجبا بو و پارا!
 آں دیار و کاخ و کو ویرانہ ایست
 آں شکوہ و قال و فرافسانہ لہیت
 گنبدے اور طوفِ اوحسینج بریں
 تربتِ سلطانِ محمود است این!
 آنکہ چوں کو دک لب از کوثر شست
 گفت در گوارہ نام او نخست
 برق سوزاں تیغ بے زہن ساراو
 دشت و در لرزندہ از بلعین ساراو

زیرِ گردوں آیت اللہ را تبتش

قدسیاں قرآن سرا برتر تبتش

شوخی و شکرم مرا از من ربود

تا نبودم در جہانِ دیر و زود

رخ نمود از سینہ ام آن آفتاب

پر و گیہا از فروغش بے حجاب

مہرِ گردوں از جلاش در رکوع

از شعاعش دوشش می گرد و طلوع!

وارہیدیم از جہانِ چشم و گوشش

فانش چون امروز دیدم صبح دوشش

شہرِ غزنین! یک بہشتِ رنگ بو

آبجو با نعسنہ خواں در کاخ و کو

قصر ہائے او قطار اندر قطار
 آسماں باقبتہ ہائیں ہم کنار
 نکتہ سنج طوس را دیدم بہ ہر دم
 شکر محسوس را دیدم بہ ہر دم
 شرح سیر عالم اسرار کرد
 تا مرا شوریدہ بیدار کرد
 آن ہمہ مشتاقی و سوز و سرور
 در سخن چوں زند بے پروا جسور
 تخم اشکے اندراں ویرانہ کاشت
 گفت گویا با خدائے خویش داشت
 مہا نبودم بخیب راز راز او
 سوختم از گرمی آواز او

مناجاتِ مردِ شوریدہ و پیرانہ غزنی

لالہ بہر یک شعاع آفتاب

دارد اندر شاخ چندیں پیچ و تاب

چوں بہارا اورا کند عربان و فاش

گویدش جز یک نفس اینجا مباحش!

ہر دو آمد یک گہرا ساز و برگ

من ندانم زندگی خوشتر کہ مرگ!

زندگی پیہم مصافِ نیش و نوش

رنگِ نم امروز را از خونِ دوش!

الاماں از مکرِ ایامِ الاماں

الاماں از صبح و از شامِ الاماں!

اے خدا کے نقش بندِ جان و تن
 باتو ایس شوریدہ وار و یک سخن
 فتنہ ہا بینم دریں ویر کہن
 فتنہ ہا در خلوت و در انجمن
 عالم از قفیر تو آمد پدید
 یا خدائے دیگر اورا آفرید!
 ظاہر شمس صلح و صفا باطن ستیز
 اہلِ دل را شیشہٴ دل ریز ریز!
 صدق و اخلاص و صفا باقی نماند
 ”آں قدح لشکست و آں ساقی نماند“
 چشم تو بر لالہ رویانِ فرنگ
 آدم از افسونِ شاں بے آب و رنگ

اذ کہ گیر و ربط و ضبط این کائنات؟
 اے شہیدِ عشوۂ لات و منات!
 مردِ حق آں بندہ روشن نفس
 نائبِ تو در جہاں او بود و بس
 او بہ بندِ نقرہ و نذرندوزن
 گر تو انی سو مناتِ او شکن!
 این مسلمان از پرستارانِ کسیت؟
 در گریبانش یکے ہنگامہ نصیت!
 سینہ اش بے سوز و جانش بے خروش
 او سرافیل است و صورِ او خموش!
 قلبِ او نامحکم و جانش نرند
 در جہاں کالائے او نارِ حمند

در مصافِ زندگانی بے ثبات
دارد اندر استتیبِ لالتِ منات!

مرگ را چوں کافراں و اندرِ ہلاک
آتشِ او کم بہا مانندِ خاک!

شعلہ از خاکِ او باز آفریں
آن طلبِ آن جستجو باز آفریں

باز جذبِ اندروں اور ابدہ

آن حسنونِ ذوفنون اور ابدہ

شرق را کن از وجودش استنوار
صبحِ مندر از گریبانش برآر!

بحرِ احمر را بچوبِ او شکاف

از شکویش لرزہ انگن بہ قاف!

قندھار و زیارتِ خرقہ مبارک

قندھار آن کشورِ مہینو سواد
 اہلِ دل را خاکِ او خاکِ مراد
 رنگِ ما بو ما ہوا ما آبِ ما
 آبِ ما تابندہ چوں سیلابِ ما
 لالہ ما در خلوتِ کہسارِ ما
 نارِ ما تیغِ بستہ اندر تارِ ما
 کوئے آن شہرِ بہت ما را کوئے دوستِ ما
 سارِ ماں بر بستِ محلِ سوئے دوستِ ما
 می سہریم و گیر از یارانِ نخبہ
 از نوائے ناقہ را آرم بوجہ

غزل

از دیرمخاں آیم بے گردشِ عہبیا مست!
 ورنہ نزلِ لاکہ بوم از باوہِ الائمست!
 و انہم کہ نگاہِ او ظرافتِ ہمہ کسین بیند
 کرد است مراساتی از عشوہ و ایامست!
 وقت است کہ بکشایم میخانہ رومی باز
 پیرانِ حرم و بدیم در سخنِ کلیدِ امست!
 این کارِ حکیمے نیست اماں کیے گیر
 صد بندہ سال مست یک بندہ دریا مست!
 دل را بسپین بوم از باوہِ سپین افسرد
 میرد بہ خمیا بانہا این لالہ صحرا مست!

از معرفت و لاویزش اسرارِ حرم پیدا
دی کافر کے دیم در وادی لطفا مست!

سینا است کہ فاران است یارب حج مقام است این؟

ہر ذرہ خاکِ من چشمے است تماشا مست!

سندرقہ آل بوزخ لایبغیان
ویدش در نکتہ لى خرقان

دین او آئین او تفسیر کل
در بسین او خط تفسیر کل

۰ بوزخ لایبغیان - تلمیح بایہ قرآن

۰ لى خرقان الفقراء والجمہاء - حدیث

عفتل را اوصاحبِ سرار کرد
 عشق را او تیغِ جوهرِ سرار کرد
 کاروانِ شوق را او منزلِ است
 ماہمہ یکِ مشتِ خاکِ کیمِ اولِ است
 آشکارا و پندشِ انہرائے ماست
 و زخمِ پیشِ مسجدِ اقصائے ماست
 آمد از پیراہنِ او بوسے او
 واد مارا نعرۃ اللہِ حق
 بادلِ من شوقِ بے پروا چہ کرد
 باوہ پُر زور با میسنا چہ کرد

۵۔ اسرائے تلیح بابۃ قرانی

رقصد اندر سینہ از زور جنوں!

تا ز راہ دیدہ می آید بروں!

گفت من حسبِ یلم و نورِ بسین!

پیش ازین اورا ندیدم این چنین!

شعر رومی خواند و خندید و گریست

یا رب این دیوانہ فرزانہ کیست!

در سرم با من سخن زندانہ گفت!

از مے و مِخ زادہ و پیمانہ گفت!

گفتش این حرفِ بے باکانہ چیست

لب فرو بند این مہت تمامِ ناشی بہت

من ز خونِ خویش پروروم ترا

صاحبِ آہِ سحر کردم ترا

با زیبا این نکتہ را لے نکتہ رس
 عشق مرواں ضبطِ احوال است بس
 گفت عقل و ہوش آزارِ دل است!
 مستی و وارفتگی کارِ دل است!
 نعرہ ہا زوتا فتاواندر وجود
 شعلہ آوازِ اولو، او نبود!

بر مزارِ حضرتِ احمد شاہ بابا علیہ الرحمۃ

موسس ملتِ افغانیہ

تربیتِ آلِ خسرو و روشن ضمیر
 از ضمیرش ملتِ صورت پذیر

گنبدِ اورا حرمِ داند سپہر
 با فروغِ ازطوفِ اوسمانے مہر
 مثلِ فاتحِ آلِ امیرِ صفِ شکن
 سکہِ زوہمِ با تسلیمِ سخن
 ملتے را داد ذوقِ جستجو
 قدسیاں تسبیحِ خواں بر خاکِ او
 از دل و دستِ گہرِ ریشے کہ داشت
 سلطنتِ ہار و بے پروا گذاشت
 بختِ سنج و عارفِ شمشیر زن
 روحِ پاکش با من آمد در سخن

۵۔ فاتحِ سلطان محمد فاتحِ فاتحِ قسطنطنیہ

گفت می دانم ممت امام تو کجا هست
 نغمه تو خاکبیاں را کیمیا است
 خشت سنگ از فیض تو دارائے دل
 روشن از گفتار تو سینائے دل
 پیش ماے آشنائے کوئے دوست
 یک نفس نشین کہ دار می بوئے دوست
 اے خوش آن کو از خود می آئینه ساخت
 وندراں آئینه عالم را شناخت
 پیر گردید این زمین و این سپهر
 ماہ کور از کور چشمیہائے مہر
 گرمی ہر نگامہ می باید شش
 تانختیں رنگ و بو باز آید شش

بندہ مومن سر اسبیلی کند
 بانگِ او ہر کہنہ را برہم نہند
 اے ترا حق و او جانِ ناشکیب
 تو ز سرِ ملک و میں داری نصیب
 فاشس گو با پورِ نادر فاش گوے
 باطنِ خود را بہ ظاہر فاش گوے

خطابِ پادشاہِ اسلام علیہ السلام حضرت ظاہر شاہ

ایدہ اللہ بصرہ

اے قبائے پادشاہی بر تو راست
 سایہ تو خاکِ مارا کیمیا است

خسروی را از وجود تو عیار
 سطوت تو ملک دولت را حصار
 از تو اے سرمایہٴ منتح و ظفر
 تختِ احمد شاہ را نشانے دگر

سینہ ہا بے مہر تو ویرانہ بہ
 از دل و از آرزو بیگانہ بہ
 آنگوں تیغی کہ داری در کمر
 نیم شب از تاب او گرد و سحر
 نیک می دانم کہ تیغ نا دراست
 من چہ گویم باطن او ظاہر است!
 حرفِ شوق آوردہ ام از من پذیر
 از فقیرے رمزِ سلطانی بگیر

اے نگاہِ تو ز شاہیں تیز تر
 گردِ این ملکِ خدا دادے نگر
 اینکہ می بینیم از تقدیرِ کلیت؟
 چسبیت آن چیزے کہ می بالیت و نیست؟

روز و شب آئینہ تدبیرِ ماست
 روز و شب آئینہ تقدیرِ ماست!
 بانو گویم اے جوانِ سخت کوشش
 چسبیت فردا؟ دخترِ امروز و دوشش!
 ہر کہ خورد صاحبِ امروز کرد
 گردِ او گردِ سپہرِ گردِ گرد
 او جہانِ رنگ و بورا آبروست
 دوش از او امروز از او فردا آبروست!

مرد حق سرمایہ روز و شب است
زانکہ او وقت دیر خود را کوب است

بندہ صاحب نظر پیرام
چشم او بینایے وقت دیرام

از نگاہش تیزتر شمشیر نیست
ماہمہ نخب پیرا او نخب پیر نیست!

لہذا از اندیشہ آن نخب کار
حادثات اندر بطون روزگار!

چوں پدر اہل مہنہ را دوست دار
بندہ صاحب نظر را دوست دار

ہنہ چو آن خلد آشیاں بیدارزی
سخت کوشش و پیردم و گزارزی

می شناسی معنی کتار حسیذیت؟

ایں مقامے از مقاماتِ علی است

ہمتاں را در جهانِ بے ثبات

نیست ممکن جز بکتری حیات

سرگذشتِ آلِ عثمان را نگد

از فریبِ غریباں خونیں جگر

تاز کتاری نصیبے داشتند

در حباں و بگر علم فراشتند

مسلم ہندی چرا میداں گذاشت؟

ہمتتِ اوبوسے کتاری نداشت!

مشیتِ خاش آسچناں گر ویدہ سر

گر می آوازِ من کارے نکر د!

ذکر و شکرِ نادر می در خونِ تست
 قاپری با لبِ سردی در خونِ تست
 اے فروغِ دیدہ برناؤ سپر
 سرکار از ہاشم و محمود گیسر
 ہم ازاں مرفے کہ اندر کوہ و دشت
 حق ز تیغِ اولبت آوازہ گشت
 روزہ ہا شب ہا تپیدن می توان
 غصہ و بگریہ سیریدن می توان
 صبحہاں باقی است در شراں ہنوز
 اندر آیتش سیکے خور البوز

باز فغان را ازاں سوز سے بن
 عصر اور صبح نوروز سے بن
 ملتے گم گشتہ کوہ و مگر
 از عینیش ویدہ ام چیزے دگر
 زانکہ بود اندر دل من سوز و درد
 حق ز تقدیرش مرا آگاہ کرد
 کار و بارش را نکو سنجیدم
 آنچه پنهان است پیدا ویدہ ام
 مرو میدان زندہ از اللہ ہوسست
 زیر پائے او جہان چار سوسست
 بندہ کو دل لغبیر اللہ نہ بست
 می تو اس سنگ از زجاج او شکست

او نگنجد در ہبسان چون و چیند
 تہمتِ ساحلِ بایں دریا عیند
 چوں زر روئے خویش برگیر و حجاب
 او حساب است ایٹ ثواب است عذاب
 برگ و سازِ ما کتاب و حکمت است
 این دو قوتِ عہتِ بارِ ملت است
 آن فتوحاتِ جہانِ ذوق و شوق
 این فتوحاتِ جہانِ تحت و فوق
 ہر دو نعمِ خدائے لایزال
 مومنوں را آن جمال است جلال
 حکمتِ اشیا فرنگی زاد نیست
 اصل او جز لذتِ ایجاد نیست

نیک اگر بینی مسلمان زادہ ہست
 این گہرازدوست ما افتادہ ہست
 چوں عرب اندر اروپا پرکشاد
 علم و حکمت را بناد و گیرند

دانہ آن صحرائشیناں کاشتند
 چہلش از تنگیان برداشتند

این برپی از شیشہ اسلاف ہست
 باز صیدش کن کہ او از قاف ہست
 لیکن از تہذیب لادینے گریز
 زان کہ او با اہل حق دار و ستیز
 فتنہ ہا این فتنہ پرواز آورد
 لات و عزتے در حرم باز آورد

از فسوش و بیدہ دل نا بصیر
 روح از بے آبی آتش نمیدیر
 لذت بتیابی از دل می برد
 بلکه دل زین سپیکر گل می برد
 کہنہ وز دے غارت او بر بلاست
 لاله می نالد کہ داغ من کجاست
 حق نصیب تو کند ذوق حضور
 باز گویم آنچہ گفتم در زبور
 ”مردن و ہم زسیتن اے نکتہ رس
 این ہمہ از اعتبارات بہت و بس
 مردِ کر سوزِ نوا را مردہ
 لذتِ صوت و صدا را مردہ

پیش چنگے مست و مستور بہت کور
 پیش رنگے زندہ و درگور بہت کور
 روح با حق زندہ و پایندہ است
 ورنہ این را مردہ آن را زندہ است
 آنکہ حقی لایموت است آمد حق بہت
 زیستن با حق حیاتِ مطلق است
 پر کہ بے حق زسیت جز مردار نیست
 گرچہ کس در ماتم اوزار نیست
 بخور از دستراں اگر خواہی ثبات
 در ضمیرش دیدہ ام آبِ حیات
 می دہد ما را پیامِ لائق
 می رساند بر مہتممِ لائق

قوتِ سلطان و سیر از لاله

ہمیتِ مردِ فقیر از لاله

تا دو تیغِ لاله و الا داشتیم

مَا سَوَّلَ اللَّهُ رَانِشَانِ نَكْدَا شَتِيمِ

خاوراں از شعلہ من روشن است

اے خنکِ مردے کہ در عصرِ من است

از تب و تابِ نصیبِ خود بگیر

بعد ازین ناید چو من مردِ فقیر!

گوہرِ دریائے قرآنِ سفتِ ام

شرحِ رمزِ صِبْغَةِ اللَّهِ گفتِ ام

با مسلمانانِ غمے بخشیدہ ام

کہنہ شاخے رائے بخشیدہ ام

عشق من از زندگی دار و سراغ
 عقل از صہبائے من روشن باغ
 نکتہ ہائے خاطر افروغے کہ گفت؟
 با مسلمان حرف پرسوزے کہ گفت؟
 بچھوئے نالیدم اندر کوہ و دشت
 تا مقامِ خویش بر من فاش گشت
 حرفِ شوق آموختم و اسوختم
 آتشِ افسردہ باز افروختم
 با من آہِ صبحگاہے دادہ اند
 سطوتِ کویہے بکاہے داوہ اند!
 دارم اندر سینہ نورِ لاکا لہ!
 در شرابِ من سرِ لاکا لہ!

فکرِ من گرووں مسیّر از فیضِ اوست!
 جوے ساحلِ ناپذیر از فیضِ اوست!
 پس بگیر از بادۂ من یک دوشِ جام
 تا درختی مثل تیغِ بے نیام!

(عبدالمجید دین رقم)

گیدانی الیکٹرک پریس ہسپتال روڈ لاہور میں باہننام بالوف نظام الدین
پرنٹر چھپی اور سر محمد اقبال سینٹر نے میکلوڈ روڈ لاہور سے شائع کی